

BOSSCHE ARCHITEKTEN TEN TIJDE VAN JEROEN BOSCH

II. JAN HEYNS

Zowel het Bosch' Protokol, als de rekeningen van de stad en de Broederschap van O.L. Vrouw van Den Bosch spreken van de tweede grote bouwmeester van de St. Jan: JAN HEYNS.

De Broederschapsrekening van 1478/79 (fol. 12v) noemt hem voor het eerst bij zijn inschrijving als lid van de Broederschap, samen met Alart Du Hameel en diens zuster Nycolaa. Daaruit blijkt ook dat hij als „Knaep” of gezelschapswerkzaam is bij Du Hameel. In het overlidensregister in het Broederschapsarchief (hs. 49, fol. 34) staat hij onder 1515 vermeld als: M(agister) Johannes Heyns *lapicida*.

Evenals zijn baas Du Hameel was hij dus steenhouwer van vak.

Blijkens het Bosch' Protokol (1482/83 (fol. 94v)) is hij een *zwager* van Du Hameel, en was hij dus getrouwd met diens enige ons bekende zuster Nycolaa, bovengenoemd ¹⁾. Wanneer dat heeft plaats gehad is niet bekend. Maar uit dit gegeven blijkt in ieder geval dat hij in 1482/83 getrouwd was. Uit dezelfde bron weten we ook, dat hij in 1495/96 een derde deel van een huis krijgt toegewezen in de Hinthamerstraat bij het St. Janskerkhof (R. 1265, fol. 288). Waarschijnlijk heeft hij daar met zijn vrouw gewoond. Tenslotte blijkt (Bosch Prot. 1499/1500, fol. 117v), dat hij van *Brugge* afkomstig was ²⁾.

Nadat hij aanvankelijk vanaf 1478 als gezelschapswerkzaam van Du Hameel aan de opbouw van een geheel nieuwe kapel voor de Broederschap – de huidige Sacramentskapel – had gewerkt, blijkt hij tien jaar later een zekere zelfstandigheid te hebben gekregen. We lezen dat immers uit een mededeling van 1488/89 (Rek. Br. fol. 128), waaruit blijkt dat men een bode naar Utrecht had gezonden om de „meester-timmerman” van de dom Cornelis de Wael te verzoeken naar den Bosch te komen „omme die mate te nemen vanden tymeragien van onse choir ende by synen advise te overcommen met *Jannen Heynss*”. Deze Cornelis was in 1476 „novus magister fabricae in lodsia” te Utrecht geworden en werd als deskundige dus ook graag in Den Bosch

¹⁾ Volgens Verreyt (*Oud-Holland*, 12 (1894) 9) had Alart Du Hameel nog een tweede zuster Anna, hetgeen door Smits (blz. 100) werd overgenomen. Zij zou begijn zijn geweest op het Groot Begijnhof te Den Bosch en 19 nov. 1490 afstand hebben gedaan ten behoeve van haar broer en zuster Nycolaa. Waar dit op steunt blijkt niet overtuigend.

²⁾ De naam „Heyns” komt in Brugge tussen 1418-1450 en 1450-1475 nogal eens voor. Zie R. A. PARMENTIER. *Indices op de Brugsche Poorterboeken*, I, blz. 92; II, blz. 590-592. Brugge, 1938. Ze komen hier allen van *elders* vandaan. De naam Heyns (= Heinszoon) is overigens te algemeen om er conclusies uit te trekken.

verwacht ³⁾: hij moest zich in Den Bosch verstaan met Jan Heyns. Deze wordt dan ook herhaaldelijk de meester „van onser nijen choer” genoemd (Rek. Br. 1490/91, f. 202), terwijl Du Hameel in 1488/89 (f. 133) en 1490/91 (f. 201) nog „meester Vander loedsen” heet.

Bij afwezigheid van Du Hameel trad Heyns echter zelfstandig op, zoals blijkt uit Rek. 1489/90 (fol. 160): „Item gegeven Goeyart den screynmeker van enen wagescot, dat Jan Heyns heeft gehad omme af te maken die patroen (= ontwerp) van onsen werck, want mester Alart ewech was, ende hem die patroen nyet en had gelaten”. – Het was Heyns ook die het contact met het bestuur van de Broederschap onderhield, zoals de rekening van 1492/93 (fol. 256v-257) duidelijk maakt: „Item doen die proesten verdingden (= opdracht gaven) aen Jannen Heyns onsen choir voirt op te maken ende te leveren, dair sy met een deel van den bruederen ij (twee) of iij (drie) mael om vergadert waren, dair verteert waert voir ons paert tsamen... ij Rh. gl. ix st.

In het jaar 1493/94 komt hun beider plaats bij de afwerking van de Broederschapskapel uit. Men vroeg nog advies aan Du Hameel over het plaatsen van de ramen (fol. 294v), maar liet het aan Heyns over het altaar van de Lieve vrouw met het bekende retabel van Adriaan van Wesel in de nieuwe kapel over te brengen. De wijbisschop van Luik was ervoor overgekomen om de kapel en het altaar te wijden „inden eeren van onser Liever Vrouwe, St. Jan Evangelist, St. Anne ende Marie Magdalene”. Dat gebeurde op St. Joris, 23 april „ende den kermisdach (werd) geset des sondachs post festum Nat vitatis Sancti Johannis Baptistae” (fol. 298v). Te dezer gelegenheid hadden de Broeders de wijbisschop ten eten gevraagd, maar hij liet zich verontschuldigen. Vandaar gingen de proosten met zeven of acht Broeders samen eten (fol. 299), „ende meester Alartden, onsen *Raetsgesel* van onsen nyewen choer, ende Jannen Heyns, onsen *meester vanden werck vanden nyewer cappelle*, ende verdingden aen Jannen Heyns voirs. te plaveyen onse nye choer met blauwen steenen van omtrent Dornick gevallen, welck hij heeft aengenomen te doen, binnen dat men onse Lieve Vrouwe sal ten Bosch dragen, eest hem moegelick van doen etc.... (fol. 299v). Item op den selven dach overquamen die proesten met Jannen Heyns van dat hy vervuert ende transporteert hadde tvoirsz. autae etc. Daerom hier xxiii st. Dat zijn werk werd gewaardeerd, blijkt in 1494/95 (fol. 344): Item doe men rekene met *Jan Heyns*, in praesencien vanden proesten Goessen vanden Heseacker, Henric van Uden, Aelbert van Bersse, Wouter vander Rullen, Meester Alart loedsmeester ende Jan Heyns voir ij quartern wyns ende peren, vi st.

Des anders daechs noedden Meester Jan Heyns den brueders vorschr.

³⁾ HASLINGHUIS-PEETERS, *De Dom van Utrecht, a.w.*, blz. 180, 478.

ende scencten hen den wyn ende des avonts by ontheyt (= afspraak) der selven brueders scencte ons vrou vyf quartern wyns, facit xi st. I oirt.

Onder de diverse karweien behoorde ook het met drie mannen wegnemen van een steiger ten behoeve van de organist van de St. Jan (1494/95, Smijers, blz. 196), zodat ook de musici beslag op hem hadden gelegd. In 1497/98 (Smijers, blz. 205) dronk hij met hen een stevig glas wijn. Het Bosch' Protokol besteedt aandacht aan hem in 1495 (R. 1264, fol. 122v) en 1495/96 (R. 1265, fol. 68). Dat onze bouwmeester op meer dan gewone wijze verbonden was aan de Broederschap, blijkt uit het feit dat hij in 1495/96 (fol. 8) „gezworen” broeder was geworden: Item van Jan Heyns, meester vanden loetze, van dat hy ”gezworen brueder worden was”, waarvoor men vijftien en een halve stuiver kon incasseren als een soort „inleggeld”. In hetzelfde rekeningjaar lezen we:

„aen Jan Heyns betaald voor 15 daghuren om de metalen pylernen te zetten in ons choor ende die arketten daerinne te voegen, ende die houten lysten daer op te setten (f. 36v), alsook voor de deuren te maken in het koor „dair die metalen pylernen in staen, voir thout”, waarvan de deur gemaakt is (f. 37v)”

Ook het gilde der smeden, dat een altaar van zijn patroon St. Eloy in de St. Jan had staan, wenste dit af te breken en een nieuwe „tafel” (= retabel) aan te brengen, alweer *op advies van Jan Heyns* (G. A. Ambachtsgilden, Regest 72 van 25 febr., 1496). Men zie verder in het Bosch' Protokol van 1496 (R. 1265, fol. 244v, 288) in zover de stad zelf hem karweitjes gaf.

Als Du Hameel in 1495/96 naar Leuven is vertrokken, wordt hem zelfstandig de leiding van de bouwwerken toevertrouwd en heet hij dan ook „meester vanden logien”, zoals blijkt uit de rekening van 1496/97 (fol. 92v). De proosten droegen hem op naar Brussel te gaan, waar hij met de geelgieter Jan van Thienen een onderhoud moest hebben:

„Item meester Jan Heyns, meester vanden logien (= loods) geseyndt by ontheyt ende consent vander bruederscap tot Bruessel by Jan van Thienen, meester van onsen metaelen werck, ende by hem verteert, met eener peerde, dat hy gehuert hadde... iij gl. xvii st.”.

Het volgende jaar moest hij weer advies geven: „Noch van Henricken van Uden, kerkmeester, van heelen en halven steen, ende andere stucken afgebroeken van den alden capellen, by taxacien Meester Jan Heyns, daer voor xii rh. guld. (1497/98, fol. 114v). Tevens werd hem opgedragen „bogen” te zetten (fol. 142). Ook in de jaren 1497/1500 komt hij meermalen ter sprake in het Bosch' Protokol (1497/98, f. 212v; R. 1267, f. 89v; 1498/99, f. 365v; 1499/1500, f. 117v; R. 1268, f. 117v).

Naast zijn werk aan de Lieve Vrouwe (= huidige Sacraments)kapel had Jan Heyns ook zijn aandeel aan de uitbouw van de St. Jan aan de huidige Paradezijde. De kroniekschrijver Cuperinus⁴⁾ vermeldt dienaangaande in zijn *Mercke-*

licke geschiedenis der stad vanden Bosch in tyden van hartoge Philips van Brabant, coninc van Castilien (= Philips de Schone) waarvan het archief der Capucijnen te Den Bosch een handschrift bezit (hs 61) fol. 93:

„Int Jaer ons Heeren MCCCC ende xcvij-tich wert den grontslach geleyt vanden nijeuwen uijtlatinge van Sint Jans kercke, te weten van Sinte Achten Autair tot die vunte toe ende oick in die noortzyde”. In aansluiting daarbij werd op 30 januari 1502 een overeenkomst gesloten met Lodewic van Bogem, door Mosmans (blz. 148) in facsimile afgedrukt, waarbij ook Jan Heyns „werckman derselver kerke” tegenwoordig was ⁵⁾. Het betrof het leveren van steen uit de groeve van Dillegem, welke moest dienen als basement en pilaren, die bij de uitbreiding van node waren. De steen moest te Antwerpen worden afgeleverd, van waaruit hij dan verder per schip naar Den Bosch zou komen. Het blijkt niet, dat Jan Heyns voor zijn advies en toezicht daarbij werd beloond met *drie* rijnsguldens, waarvan de Broederschapsrekening van 1503 (fol. 109) spreekt: Item gegeven meester Jannen Heyns loedsmanne op tgeene dat die voirs bruederscap den selven sculdich is. Maar het kan toch een late betaling geweest zijn.

Intussen was Jan Heyns ook bezig geweest aan de plavuizen en dorpels van de sacristie, zoals we in 1503/04 (fol. 190) lezen:

Item gegeven meester Jannen Heyns voer sekere plaveysels ende ander stenen van dorpelen, verbesicht inde sacristie, ende van dachlonen, tsamen bijeen gerekent beloopende vi gld. xi st. ij oirt.

Dit betrof allemaal meer zijn vak van „meester van het werck”, terwijl zijn eigenlijke vak van steenhouwer tot uiting komt in 1504/05 (f. 270v), toen hij werd gehonoreerd voor het houwen van een grafzerk, waarop het wapen van Jacob van Vladeracken stond:

Item gegeven meester Jannen Heyns van dat hy den serck gehouwen hadde ende van dat hy die wapen Jacobs van Vladeracken daer op gemaict hadde... xxv st. ⁶⁾.

Vlak daaraan vooraf lezen we:

Item noch den selven kerckmeesteren van enen serck, die die proesten gecocht hadden vanden voirs. kerckmeesteren omme te leggen opt graff Jacobs van Vladeracken, ons medegesworen brueders, prout in testamento, gegeven daerof iij Rgl. x st.

4) Ed. C. R. HERMANS, *Verzameling van Kronyken*, I, blz. 70; MOSMANS, *St. Jan*, blz. 149 geeft daarvan een slordige weergave.

5) De Brusselaar Loys van Boghem werkte van 1513-15 aan de door Margaretha van Oostenrijk gestichte kerk te Brou. Zie ENLART, *a.w.*, II, blz. 720.

6) Zie het wapen van de grafsteen bij C. F. XAV. SMITS, *De grafzerken in de kathedrale St. Janskerk van 's-Hertogenbosch*, blz. 295, nr. 294. Den Bosch, 1912; voor Jacob van Vladeracken zie H. J. M. VAN ROOIJ, *Het oud-archief van het Groot-Ziekengasthuis te 's-Hertogenbosch*, III, blz. 130, 106. Den Bosch, 1963.

Aangezien de metselaar Willem van Bullestraten, die aan de kerk van Ammerzode werkte, vanwege het stadsbestuur in 1507/08 in Den Bosch wordt ontboden om advies te geven bij het neerhalen van de vestingwerken van Poederooien in de Bommelerwaard⁷⁾, lijkt het niet uitgesloten, dat hij ook in dienst van de Broederschap heeft gewerkt en we hem derhalve ook in genoemde jaarrekening (fol. 42) terugvinden: Item gegeven Willemen die werckmeester van dat hy de bruederscap gedient heeft in saken te hulpen ordineren, die men met meester Jannen Heyns loetsmeester te doen heeft gehad. vii st.

Terecht heeft men in deze „metselaar” Van Bullestraten ook een „bouwmeester” gezien, en ligt het voor de hand, dat men in Den Bosch van zijn werk te Ammerzoden niet onkundig is geweest.

Het is niet geheel duidelijk, wat Jan Heyns er mee vóór had om de voering te kopen van een tabbaard, die de hoogschout van Den Bosch aan de Broederschap had nagelaten als doodschuld, waarvan de rekening van 1509/10 (fol. 168;) het volgende zegt:

Van Meester Jannen Heyns lodzemeester iiii 1/2 guld. daer voer hy gecocht heeft een wit voeder van lammeren, dwelck was onder den zuwarten flaneelen tabbart, die wylen Jan Heym, doen hy leefden hoegeschouthet vanden stadt ende mayerie vanden Bosch, ende onze medegezwooren bruder dess. bruderscap in zynen testament beset heeft voer zyn dootscult ende defecten, op vorwaerde ende conditien, dat men van den flaneelen tabbart sal maken een casuffel, daerop gezet zyn wapen ende zynre huisfroue, etc.

De betrekkingen van onze bouwmeester met de Broederschap blijken nog in hetzelfde jaar (fol. 180v), als gezegd wordt, dat hij op maandag na St. Bartholomeusdag, xxvii aug. ao (1509) in zijn huis samen met zijn vrouw, zwager en dochter Willem van Erp ten maaltijd had genodigd. Het volgende jaar betaalde hem de Broederschap twee gulden voor het zetten van twee beelden en een arket (= een traceringsboog, boogfries) voor een beeld van St. Anna (fol. 282v). De stad deed een beroep op Jan Heyns zoals blijkt uit een betaling van 18 stuivers, voor het maken van een houten model, waarmee men kanonnen kon gieten. Dat gebeurde in 1511/12 (Van Zuijlen, I, blz. 245).

Intussen had Jan Heyns in de komende jaren nog grootse plannen bij zijn werk aan de St. Jan. We vernemen immers, dat zijn neef, Damiaan Hediart, steenleverancier, zich bij akte van 4 oktober 1513 tegenover hem ver-

⁷⁾ Van ZUIJLEN, I, blz. 142. – Zie voor Ammerzoden VERMEULEN, *Handboek, a.w.*, I, blz. 466; *Voorloopige Lijst*, IV, blz. 3-4; *De monumenten van geschiedenis en kunst in de Provincie Gelderland*, (onderdeel van het 1e stuk: de monumenten in de Bommeler- en Tielerswaard) 1e aflevering, blz. 14. Den Haag, 1932.

plichtte Avennessteen te leveren, omstreeks Allerheiligen 1513 en tegen Pinksteren van het jaar 1514, resp. te Mechelen of Mechelen/Antwerpen, naar gelang het hem, gezien de oorlogsmoeilijkheden, mogelijk is. Als drinkgeld (wijncoop) had hij bij het tekenen van de akte tien stuivers ontvangen ⁸⁾.

We vernemen niet, hoe de leverantie verder is verlopen. Naar het schijnt had de bouwmeester geld uit staan bij de stad hetgeen hem in 1514/15 (G. A. Rek, B. 24; fol. 15v) 31 rijnsse guldens als rente opbracht. Waaruit we besluiten, dat hij niet onbemiddeld was.

Over de verdere bedrijvigheid van meester Jan Heyns blijkt niets meer. In het *Liber Obitus*, het „sterfboek” van de Broederschap (Archief der Br. hs 49, fol. 34) staat als afsluiting van zijn werk ten dienste van de Broederschap alleen zijn sterven in 1515 vermeld met de woorden: *M(agister) Johannes Heyns, lapicida. Hic prima fundamenta novi chori confraternitatis iecit.*

Zo bleef hij als de grondlegger van het nieuwe Broederschapskoor of de Lieve Vrouwekapel voortleven.

Zijn testament bevindt zich in het archief van de St. Jan te Den Bosch, maar is momenteel onvindbaar. (Dossier: Bouwingen en herstellingen; Bouwmeesters).

In het Broederschapsarchief vermeldde men nog in de rekening van 1516/17 (fol. 171v) bij de uitgaven:

Der kercken van dat *meester Jan die loedsmeester* eenen pijlre gecleet heeft met eenen „tabernakel”, besyden aen die sacristie, – want van daer den tabernakel staet, clommen die kynderen opte sacristie ende want den tabernakel vanden steen deser kercke gemaect is in huerer dachueren, zoe eest by den voorsz. Meester Jannen geweerdeert op iiiij gulden.

Als we het wel verstaan, waren de Bossche kinderen in Jan Heyns tijd zoals ze nu nog zijn, en klommen ze langs een pijler boven op de sacristie. Heyns had daarom een tentdak (tabernakel) op de pijler gezet, en wel van steen, die aan de kerk behoorde. Het plaatsen van dit „tabernakel” had Heyns, voor wat het uurloon betreft, geschat op vier gulden.

Met dit gegeven van 1516/17 zijn we eigenlijk al buiten onze tijdslijmiet, die het leven van Jeroen Bosch moet omvatten.

Waarschijnlijk heeft Heyns als opvolger voor de leiding in de bouwloods een Henegouwer Jan Darkennez, van Arquennes bij Nijvel afkomstig, gekregen. Hij werd op 12 september 1514 als „steenhouwer” in het Bossche Poortersboek ingeschreven (G. A. Poortersboek, nr. 1, fol. 52). In de

⁸⁾ De akte bevindt zich in het archief van St. Jan. Afgedrukt bij MOSMANS, *St. Jan, a.w.* blz. 154-155. Het blijkt niet waar deze Damiaan Hediart woont. In 1511 kwam een *Jan*, zoon van wijlen Anthonius *Heydart*, steenhouwer zich als poorter in Den Bosch vestigen. (G. A. Poortersboek, Nr. 1).

volgende jaren treedt deze veelvuldig als „bouwmeester” op onder de naam van Darkennis of Derkennis ⁹⁾).

P. GERLACH, O.F.M. Cap.

ARCHEOLOGISCH NIEUWS

Uit de berichten van de R.O.B. die ons bereikten over de periode tot oktober van dit jaar, nemen we het volgende over.

Mesolithicum

In de heide tussen Bladel en Netersel vond de heer H.C.Kueneen een concentratie vuursteen uit de Midden Steentijd. Ook te Heesch werd in het tracé van de nieuwe rijksweg, ten zuiden van de Haag, mesolithicum gevonden. Bij beide meldingen wordt gesproken over artefacten. Gaarne zouden we zien dat, indien mogelijk, dit wat nader aangeduid werd, want mesolithicum is een wat ruim begrip aan het worden.

Neolithicum

Dat de heer P.Dijkstra uit Bergeijk in de omgeving van het Broodven een neolithische bijl met gepolijste snede, plus een aantal fragmenten van bijlen gevonden had, hoorden we reeds in 1968 (Br.H. 1968, pg. 139). Nieuw is dat er nu ook een polijst-steen gevonden werd waarop deze bijlen geslepen werden.

De inventaris aan bijlen groeit overigens nog steeds. W.van der Sanden uit Geldrop vond er een met afgebroken snede bij het Groot Huismeer. Niet ver daar vandaan werd er ook een gevonden door A.Janssen, eveneens uit Geldrop. A.Leenhouters uit Hilvarenbeek ontdekte een bijlfragment ten zuiden van het Nonnenbosch, terwijl C.Nolde uit Eersel iets dergelijks vond langs de weg Eersel-Postel. Ook vroeger gevonden bijlen duiken nog steeds op. Ditmaal een bij de heer H.Biemans te Lieshout. Hij vond haar in de tuin achter zijn huis.

IJzertijd

Bij het bouwrijp maken van een terrein tussen Tongelre en Urkhoven vond P.A.Derks uit Geldrop bewoningssporen uit de IJzertijd. In enige afvalkuilen werden naast enkele spinsteentjes ook aan elkaar gebakken urnfragmenten gevonden, wat er op wijst dat men daar vroeger zijn eigen potten bakte.

In de buurt van Heesch zijn de heren J.Vos en L.A.Ceelen nog steeds actief op het tracé van de nieuwe rijksweg. Er werden een paar putten gevonden uit de late IJzertijd, talrijke paalsporen en aardewerk, waaronder plaatselijk veel Romeins. Ook de heer P.de Poot uit Oss werkt hieraan mee. Gelegenheid tot nader onderzoek ontbreekt echter, zodat men met de scherven tevreden moet zijn.

Er zijn nog wel enige andere belangrijke vondsten te melden, maar om veiligheidsredenen wachten we daar nog even mee. Er blijken nl. nog steeds een paar „amateurs” te zijn die zelfs officiële opgravingsterreinen niet met rust kunnen laten en daar hun dieverijen komen plegen en vernielingen aanrichten. We kennen daarvan nog enige zeer recente voorbeelden. Het is wel triest dat men met dergelijke zaken rekening moet houden.

W.H.

⁹⁾ MOSMANS, *St. Jan, a.w.*, blz. 235-236; VAN ROOIJ, *Oud archief, a.w.*, III, blz. 22.